

НАУКОВІ СТАТТІ

Д-р Дайнюс ЖАЛІМАС
/ Голова Конституційного Суду Литовської Республіки,
професор Наукового центру міжнародного права
та права Європейського Союзу
(Юридичний факультет Вільнюського університету)

РОСІЙСЬКЕ ВИПРАВДАННЯ
АНЕКСІЇ КРИМУ ТА
НАЦИСТСЬКА ПРОПАГАНДА:ВЕЛИКА СХОЖІСТЬ
ТА НЕЗНАЧНІ ВІДМІННОСТІ¹

ABSTRACT

The actions of the Russian Federation regarding the annexation of the Crimean Peninsula are analyzed in this article. Arguments for its justification provided by Russian scholars and politicians are researched, in particular, the right to self-determination and theory of succession of states. Attention is paid as well to similarities of such explanations with the justification of the seizure of the territories of Poland, Czechoslovakia and Lithuania by the Armed forces of Germany during the Second World War. According to the results of the research, it is concluded that the arguments of the Russian Federation doesn't comply with international law and are inadmissible.

Key words: annexation, duty of non-recognition, violation of the principles of international law, the right to self-determination.

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються дії Російської Федерації щодо анексії півострова Крим з точки зору міжнародного права. Вивчаються аргументи щодо її виправдання, які наводяться російськими вченими та політиками, зокрема право на самовизначення уявного «народу Криму» та теорія континуїтету. Також звернуто увагу на схожість таких пояснень із обґрунтуванням захоплення німецькими збройними силами впродовж Другої світової війни територій Польщі, Чехословаччини та Литви. За результатами дослідження зроблено висновок про невідповідність аргументів Російської Федерації міжнародному праву та їх недопустимість.

Ключові слова: анексія, обов'язок невизнання, порушення принципів міжнародного права, право на самовизначення.

¹ Ця стаття була підготовлена на основі доповіді «Уроки Другої світової війни і анексія Криму», зробленої 11 грудня 2015 року на міжнародній конференції «Минулі і майбутні питання і виклики запобігання міжнародним злочинам і зростанню нетолерантності», організованою Університетом Миколаша Ромеріса (Вільнюс, Литва).

Анексія частини території України — Кримсько-го півострова — була несподіваним і шокуючим інцидентом для міжнародного співтовариства. Загалом вона розцінена як серйозне порушення основних принципів міжнародного права, таких як принципи невикористання сили, поваги до територіальної цілісності держав та недоторканості їх кордонів [1]. З часів Другої світової війни ці принципи розглядалися як основа міжнародної стабільності та, зокрема, безпеки в Європі, яка найбільше постраждала під час обох світових війн. Тому анексію було визначено як головний виклик сучасному міжнародному правопорядку, зокрема такою, що підриває довіру до європейської системи безпеки, заснованої Гельсінською угодою 1975 року (Заключний акт НБСЄ). Оскільки правова оцінка російських дій проти України не видається особливо складним завданням, може здатися, що також не варто розглядати аргументи, подані російськими посадовими особами та вченими для обґрунтування анексії Криму та подальших дій в Україні. Проте публікації російських юристів важливі для визначення того, як задіяні аргументи підтримують та розвивають офіційну позицію Російської Федерації.

Хоча ці публікації та заяви, що ґрунтуються на тезі так званого «возз'єднання Криму з Росією» вже стали об'єктом дослідження², ця стаття дає гарну можливість поглянути на них з іншого боку. Це історичний погляд, пов'язаний з досвідом Другої світової війни, якій передували і яка розпочалася з анексії та інших актів агресії, вчинених так само, як у Криму.

Отож, основною метою цієї статті є оцінка аргументів та стратегій, задіяних російськими політиками та юристами для обґрунтування тези про «возз'єднання Криму з Росією», враховуючи історичний бекграунд Другої світової війни. Стаття починається з загальної оцінки анексії Криму згідно міжнародного права. Далі висвітлюються виступи російських чиновників та публіка-

ції російських юристів, де були зроблені спроби довести законність анексії Криму із застосуванням методів системного аналізу та узагальнення. Цей аналіз супроводжується ідентифікованими типовими заявами, що використовуються російськими чиновниками та юристами для побудови оцінки анексії, сприятливої для Російської Федерації. Метою цього аналізу є розкриття того, як російське академічне середовище маніпулює міжнародним правом. Врешті, використовуючи методи аналогії та порівняльного аналізу, ми побачимо, що аргументи, застосовані російськими чиновниками та юристами на користь анексії Криму, подані на тлі аргументів, виголошених нацистським керівництвом на виправдання агресивних дій Третього рейху до та під час Другої світової війни.

Це порівняння приведе нас до відповіді, наскільки правовий дискурс російських вчених подібний до аргументів, застосованих нацистами для обґрунтування агресивної політики Третього Рейху. Автор переконаний: правник має бути достатньо сміливим, щоб розповісти правду. Отже, якщо ми бачимо ідентичність російської тези «возз'єднання» до ідеології нацистів та їх аргументації на підтримку агресії, ми повинні відкрито визнати це і заявити це. Навряд чи можна було б вивчити уроки Другої світової війни, якби ми, зіткнувшись з діями та ідеями, що вже призвели до катастрофічних наслідків, боялися побачити правду. Хто ж іще, якщо не правник, повинен зайняти принципову позицію, чітко засуджуючи міжнародні злочини, такі як злочин агресії.

1. Оцінка російських дій у Криму згідно з міжнародним правом

Слід згадати деталі юридичної оцінки анексії Криму, яка формально була здійснена протягом п'яти днів³. Серед фахівців з національного права та юристів-міжнародників існує загальний консенсус щодо того, що дії Російської Федерації

є незаконним застосуванням сили і їх слід кваліфікувати як агресію. Відповідно до загальновизначеного визначення, актом агресії вважається будь-яке насильницьке приєднання території іншої держави, збройне вторгнення на територію іншої держави, блокування портів або узбережжя держави, використання збройних сил, розміщених в іншій державі всупереч умов договору про їх статус, а також надсилання збройних угруповань [2].

Оскільки те, як Росія захопила Крим, може спровокувати певну дискусію, чи може акт агресії здійснюватися без суттєвого військового зіткнення, слід зазначити, що згідно статті 1 «Визначення агресії», ключовим фактором агресії є здійснення державою військових дій проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави. Водночас значна увага приділяється наслідкам таких дій. Цілком очевидним є те, що дії Чорноморського флоту та спецназу Російської Федерації (включно із так званими «зеленими чоловічками», які встановили фактичний контроль над півостровом, займаючи найважливіші об'єкти та блокуючи українських військових) були вчинені з метою запобігання українському уряду здійснювати свої суверенні повноваження на Кримському півострові, а також з метою створення необхідних умов для плавного сценарію анексії Криму. Тобто ці дії були спрямовані проти суверенітету та територіальної цілісності України. Крім того, важливо зазначити, що посилання на «агресію» в різних резолюціях, прийнятих на багатосторонніх політичних форумах, підтверджують точку зору правників (opinio juris) стосовно концепції агресії як такої, що не

обов'язково пов'язана з інтенсивним використанням зброї⁴.

Отже, так звана «сецесія» Криму, що мала місце внаслідок загрози та використання збройної сили (присутність контрольованих Росією незаконних військових і воєнізованих сил, які здійснювали фактичне захоплення території Криму, блокували українські збройні сили та порти; широкомасштабні військові маневри російських збройних сил вздовж українських кордонів, а також постійні декларації російського політичного керівництва про готовність до застосування сили) та включення Криму до складу Російської Федерації є незаконним з точки зору міжнародного права і не може розглядатися як випадок реалізації права народів на самовизначення. На цьому тлі обставина, що «референдум» не відповідав мінімальним міжнародним стандартам, що гарантують вільне волевиявлення⁵, є лише допоміжним аргументом, який вказує на незаконність анексії.

Тому внаслідок викладеної вище кваліфікації анексії Криму існує консенсус всього міжнародного співтовариства щодо **невизнання анексії⁶**; Крим розглядається як **частина території України, яка перебуває під тимчасовою російською окупацією**. Цей консенсус відображений у ряді резолюцій різних міжнародних організацій, в тому числі: 1) Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 27 березня 2014 року про територіальну цілісність України, в якій підтверджено суверенітет і територіальну цілісність України⁷, а також вказано, що референдум щодо статусу Криму не був санкціонований Україною, а отже, його результати не мають юридичної сили; заклик до всіх дер-

² Там само. — Р. 28–62.

³ Після того, як наприкінці лютого 2014 року Кримський півострів взяли під контроль Збройні сили Росії (що на початковому етапі приховували свою ідентичність), 16 березня 2014 року був проведений так званий «референдум». 17 березня були оголошені результати «референдуму», того ж дня, російський Президент Путін підписав указ про визнання Республіки Крим суверенною і незалежною державою. 18 березня був підписаний «міжнародний договір» «Про прийняття до Російської Федерації Республіки Крим та утворення нових суб'єктів у складі Російської Федерації» між Російською Федерацією і «Республікою Крим», цей договір був направлений Конституційному Суду РФ для перегляду його конституційності. 19 березня, тобто, фактично, впродовж однієї ночі, Конституційний Суд РФ видав постанову, яка проголошувала, що вищезгаданий «договір» відповідає Конституції Російської Федерації. У такий спосіб, вперше в історії, Конституційний Суд було використано як знаряддя для вчинення міжнародного злочину агресії. 20 березня «договір» був ратифікований Росією.

⁴ Анексію Криму характеризують як (збройну) агресію ряд резолюцій різноманітних міжнародних організацій. Див. *The annexation of Crimea is characterized as a (military) aggression in a number of resolutions of various international organizations*. See: *the European Parliament Resolution on the Invasion of Ukraine by Russia* [interactive]. 2014-03-13, 2014/2627(RSP), P7_TA(2014)0248, § 1, 11. — Access mode: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P7-TA-2014-0248+0+DOC+XML+V0//EN>>; *the European Parliament Resolution on Russian Pressure on Eastern Partnership Countries and in Particular the Destabilisation of Eastern Ukraine* [interactive]. 2014-04-17, 2014/2699(RSP), P7_TA(2014)0457, § 3. — Access mode: <<http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P7-TA-2014-0457&language=EN&ring=P7-RC-2014-0436>>; *the Parliamentary Assembly of the Council of Europe Resolution No. 1988 (2014) on Recent Developments in Ukraine: Threats to the Functioning of Democratic Institutions* [interactive]. 2014-04-09, § 14. — Access mode: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20873&lang=en>>; *the OSCE Parliamentary Assembly Resolution on the Continuation of Clear, Gross and Uncorrected Violations of OSCE Commitments and International Norms by the Russian Federation* [interactive]. 2015-07-08, § 16, 21. — Access mode: <<https://www.oscepa.org/meetings/annual-sessions/2015-annual-session-helsinki/2015-helsinki-final-declaration/2282-07>>

⁵ Європейська комісія за демократію через право (Венеціанська комісія). *Висновок про те, чи Рішення, прийняте Верховним Судом автономної республіки Крим в Україні, організувати референдум з питань, чи стати складовою частиною території Російської Федерації та чи відновити Конституцію Криму 1992 року відповідають конституційним принципам*. [interactive]. 2014-03-21, No. 762/2014. — Access mode: <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2014\)002-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2014)002-e)>

⁶ У висновку Венеціанська комісія зазначила, що «обставини в Криму не дозволяють проведення референдуму у відповідності до європейських демократичних стандартів». Обставини, що засвідчують нехтування демократичними стандартами, наведені також у звіті Верховного комісара ООН з прав людини про ситуацію щодо прав людини в Україні від 15 квітня 2014 року. (Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. *Report on the human rights situation in Ukraine* [interactive]. 2014-04-15, § 6. — Access mode: <<http://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARRegion/Pages/UARReports.aspx>>).

жав не визнавати будь-яких змін до статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя; 2) Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 19 грудня 2016 року про стан прав людини в Автономній Республіці Крим та м. Севастополь (Україна)⁸, в якій була засуджена тимчасова окупація частини території України і підтверджене невизнання анексії Криму; Росія була визнана державою-окупантом Криму; 3) доповідь Міжнародного кримінального суду від 14 листопада 2016 року про діяльність попередньої експертизи⁹, в якій робиться висновок, що ситуація на території Криму та Севастополя є міжнародним збройним конфліктом між Україною та Російською Федерацією; це означає визнання статусу Криму як території під російською окупацією; 4) Постанова Парламентської асамблеї Ради Європи «Про недавні події в Україні» від 9 квітня 2014 р. № 1988 (2014)¹⁰, в якій було заявлено, що підсумки кримського референдуму від 16 березня 2014 р. не мали юридичних наслідків, а подальша незаконна анексія Криму Російською Федерацією не визнається Радою Європи; було також підкреслено, що рух за сецесію та інтеграцію в Російську Федерацію підбурювався російською владою¹¹; 5) Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2028 (2015 р.) № 2028 (2015 р.) «Про гуманітарний стан українських біженців та переміщених осіб», що містить заклик до російської влади забезпечити безпеку та повагу до прав людини всіх, хто живе в Криму під фактичним незаконним контролем Російської Федерації¹²; 6) Постанова Парламентської Асамблеї Ради Європи № 2132 (2016) від 12 жовтня 2016 р. про

політичні наслідки російської агресії в Україні, в якій Асамблея знову засудила незаконну анексію півострова та його інтеграцію в Російську Федерацію в порушення міжнародного права та Статуту Ради Європи¹³; 7) Резолюція Європейського Парламенту від 17 квітня 2014 року щодо російського тиску на країни Східного партнерства і, зокрема, дестабілізації Східної України¹⁴, в якій референдум в Криму було визначено як незаконний і нелегітимний, а анексію українського півострова — протиправною згідно з міжнародним правом; Європарламент також висловив свою переконаність в тому, що твердження Росії про право використовувати всі засоби для захисту російських меншин в третій країні не відповідає міжнародному праву і суперечить основоположним принципам міжнародної поведінки в XXI ст.; 8) Постанова Парламентської асамблеї ОБСЄ від 8 липня 2015 року «Про продовження чітких, важких і хибних порушень зобов'язань ОБСЄ та міжнародних норм з боку Російської Федерації»¹⁵, в якій було засуджено одностороннє і не виправдане порушення Російською Федерацією суверенітету і територіальної цілісності України, а також відмова Російської Федерації поважати Гельсінські принципи суверенітету, цілісності, непорушності міжнародно визнаних кордонів і заборони застосування та загрози застосування сили відносно держав-учасниць ОБСЄ.

2. Позиція Російської Федерації

Слід зазначити, що наукова дискусія навколо юридичної оцінки російських дій в Україні та

вивчення спричинених ними викликів міжнародному праву розгорнулася переважно серед західних авторів, тоді як кількість публікацій російських юристів щодо цих питань досить обмежена. Очевидно, що аргументи російських юристів головним чином захищають і розвивають офіційну позицію Російської Федерації. Зокрема, надихаються і керуються вони промовою Володимира Путіна від 18 березня 2014 року (так звана кримська промова, в якій була проголошена теза про мирне «возз'єднання» на основі добровільного самовизначення та історичної спільності)¹⁶. Тому аргументи, які використовують російські юристи, слід розглядати в руслі стратегії юридичної війни *lawfare* як компоненти асиметричної війни *asymmetric warfare*. Складовою *lawfare* є використання юридично необґрунтованих аргументів, щоб послабити дипломатичні позиції противника на міжнародній арені, а також сформувати громадську думку [3]. Як зазначив Крістофер Борген, «використання легалістичної риторики може скаламутити воду, навіть коли правовий аргумент доктринально слабкий» [4].

З огляду на вищесказане, варто було б зосередитися на деяких типових аргументах на виправдання так званого «возз'єднання» Криму з Росією, застосованих російськими чиновниками та юристами. Вони стосуються чотирьох основних питань: вигадане самовизначення «народу Криму» на виправдання «рятувальної сецесії», вигаданої вирішальної ролі кримського референдуму у «возз'єднанні» з Росією, надуманих історичних аргументів щодо залежності Криму від Росії та уявний провал української державності. До сфери міжнародного права належить тільки перше питання — те, що стосується самовизначення. У той час як три інші питання піднімаються для зміцнення аргументів на виправдання «самовизначення», проте

вони, здається, лежать поза сферою міжнародного права і навіть взагалі поза законом.

Спільним же для аргументів стосовно всіх чотирьох питань є те, що вони нагадують або іноді навіть ідентичні тим, що використовувались в період Другої світової війни обома країнами-агресорами — Третім Рейхом та СРСР, з метою виправдання їх актів агресії, включаючи анексії іноземних територій. Те саме можна сказати про подібність чи навіть ідентичність аргументації В. Путіна у його «кримській промові», а також в ряді його виступів до аргументації Адольфа Гітлера.

2.1. Поняття «народу Криму» та «рятувальної сецесії»

Як відомо, основний наратив, що використовується російськими політиками та юристами, щоб заперечити анексію Криму як незаконне набуття території, зосереджений на вигаданому самовизначенні «народу Криму». В основі цього наративу лежить уявний державний переворот, начебто проведений в Україні правими радикалами в лютому 2014 року (часто згадується російськими чиновниками як «неонацистський переворот»), після чого передбачався крах української державності. Внаслідок цього «кримський народ», побоюючись можливих переслідувань, нібито набув право відокремитись від України і приєднатись до Росії. У зв'язку з цим можна виділити декілька ключових пунктів.

Хоча автори, які захищають «сецесію» Криму, уникають детальнішого розкриття ознак «кримського народу», їхня позиція може бути пов'язана з аргументами про «російськість» мешканців півострова. До прикладу, Владислав Томсінов стверджує, що «політична і культурна автономія Криму, закріплена в Конституції, прийнятій Верховною

6 Обов'язок невизнання означає, що держави зобов'язані не визнавати через індивідуальні або колективні акти передбачувану державність територіальної одиниці, що встановлена з порушенням заборони використання або загрози застосування сили, а також не визнавати будь-яке набуття території, яке є результатом використання або загрози застосування сили. Цей обов'язок виник із Доктрини Стімсона 1932 р., яка була використана при реалізації політики невизнання незаконних силових змін території, в тому числі анексії прибалтійських держав Радянським Союзом. Обов'язок невизнання також передбачений статтею 41 статей Комісії з міжнародного права про відповідальність держав за міжнародно-правові делікти. Цей обов'язок є частиною звичаєвого міжнародного права та спрямований запобігати легалізації серйозних порушень міжнародного права шляхом їх визнання. Він містить «мінімальний опір» з боку міжнародного співтовариства та «постійний виклик узаконеному правопорушенню». Обов'язок невизнання зазвичай застосовується у випадках серйозних порушень зобов'язань *erga omnes*, зокрема тих, що виникають внаслідок заборони застосування сили або расової дискримінації або права народів на самовизначення.

7 The UN General Assembly Resolution on the Territorial Integrity of Ukraine, A/RES/68/262 of 27 March 2014. Adopted with 100 votes, 58 abstentions, and 11 no-votes.

8 The UN General Assembly Resolution. Situation of human rights in the Autonomous Republic of Crimea and the city of Sevastopol (Ukraine), A/RES/71/205 of 19 December 2016.

9 The ICC Report on Preliminary Examination Activities, 14 November 2016, para 158.

10 Paras 14–16, see supra note 6.

11 Беручи до уваги те, що дії Російської Федерації поза будь-яким сумнівом становлять серйозне порушення міжнародного права, Парламентська асамблея Ради Європи також призупинила право голосу для делегації Російської Федерації. Див.: the Resolution No. 1990 (2014) 'Reconsideration on substantive grounds of the previously ratified credentials of the Russian delegation' and the Resolution No. 2034 (2015) 'Challenge, on substantive grounds, of the still unratified credentials of the delegation of the Russian Federation'.

12 Access mode: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/xref/xref-xml2html-en.asp?fileid=21480&lang=en>>, para. 15.2

13 Access mode: <<http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=23166&lang=en>>, para. 4

14 See supra note 6.

15 Там само.

16 У цій промові можна знайти заяви Путіна не лише про те, що він не заперечує агресію, оскільки ця агресія не викликала жодного опору. Він також обґрунтовує вигадану історичну «російськість» сучасних південноукраїнських земель та «старого Херсонеса», де був хрещений перший російський князь, водночас заявляє, що росіяни завжди сприймали Крим як «невід'ємну частину Росії». ([«В Крыму буквально всё пронизано нашей общей историей и гордостью. Здесь древний Херсонес, где принял крещение святой князь Владимир. <...> В сердце, в сознании людей Крым всегда был и остаётся неотъемлемой частью России. Эта убежденность, основанная на правде и справедливости, была непоколебимой, передавалась из поколения в поколение, перед ней были бессильны и время, и обстоятельства, бессильны все драматические перемены, которые мы переживали, переживала наша страна в течение всего XX века. После революции большевики по разным соображениям, пусть Бог им будет судья, включили в состав Украинской союзной республики значительные территории исторического юга России. Это было сделано без учёта национального состава жителей, и сегодня это современный юго-восток Украины. <...> Крым — это исконно русская земля, а Севастополь — русский город.»].) Appeal of the President of the Russian Federation (in Russian), 18 March 2014. — Access mode: <<http://kremlin.ru/events/president/news/20603>>

Радою Автономної Республіки Крим 6 травня 1992 року, забезпечила збереження її «російськості» [наголос доданий тут і пізніше]. На думку автора, ця автономія була компромісом, з одного боку, між Росією і Україною, з іншого боку — між Кримом і Україною. Цей компроміс дав *народу Росії* можливість для повноцінної реалізації свого права на самовизначення без відокремлення від України, тобто в межах української держави» [5]. У відкритому листі до Асоціації міжнародного права, підписаному визначним російським юристом Анатолієм Капустініним від імені Виконавчого комітету Російської асоціації міжнародного права, наголошено, що етнічні росіяни в Криму не є меншиною, оскільки Крим історично був частиною Росії [6]. Тому, хоча формально цей дискурс стосується багатонаціонального «народу Криму», акцент робиться саме на важливості етнічних росіян. Водночас робляться спроби заперечити їхній статус як національної меншини (оскільки згідно з встановленою російською правовою доктриною ця група не має права на самовизначення у формі сецесії).

Такі аргументи дуже близькі до тих, що використовувались Третім Рейхом при висуненні своїх вимог стосовно німців у Чехословаччині (Судетська область), Польщі (Данціг) та Литві (Клайпеда (Мемель)), а також при обґрунтуванні вимог нацистів щодо Австрії. Всі ці вимоги походять від концепції вигаданої єдності німецькомовної нації та історичної приналежності та прав на ці території Німеччини. Однак варто детальніше розглянути цю аргументацію.

Для того, щоб обґрунтувати вимогу щодо «рятувальної сецесії», використовуються дві взаємопов'язані аргументації. Перша, головна, зосереджується на вигаданих обмеженнях автономії Криму та виключенні кримчан із участі у політичних процесах; друга підкреслює вигадані порушення прав людини та загрози, з якими начебто стикається «народ Криму».

Стосовно передбачуваних обмежень автономії Криму, А. Капустін доходить до прямих звинувачень України в тому, що не були створені умови для відокремлення Республіки Крим. Він зазначає, що внаслідок кроків, здійснених державною владою України для запобігання відокремленню Криму в 1992 році, «народу Криму було чітко від-

17 Там само. — Р. 116.

мовлено у їхньому праві на зовнішнє самовизначення» [доданий наголос]» [7]. Таким чином, межа між внутрішнім і зовнішнім самовизначенням цілком розмита. Автор також припускає, що кримські мешканці були позбавлені політичного представництва. А. Капустін заявляє, що «неконституційний переворот [...] позбавив кримський народ права на представництво в державній владі України»¹⁷. В. Толстих пов'язує безпосереднє виключення населення Криму з участі у політичній комунікації з усуненням Віктора Януковича з поста Президента України, з невідповідним перехідним представницьким урядом України та люстраційним процесом, а також з кампанією, спрямованою проти Партії регіонів і Комуністичної партії України [8]. Навряд чи можна знайти відповідь, чому в таких твердженнях виживання «кримського народу» залежить від існування В. Януковича та його партійного режиму чи комуністичної партії.

Аргументи, спрямовані на виявлення вигаданого послідовного прагнення жителів Криму до самовизначення та підкреслення одночасного заперечення їх можливостей здійснення цього права, доповнюються твердженнями про загрози, перед якими нібито опинився «народ Криму». Наприклад, у своїй недавно опублікованій книзі голова Конституційного Суду РФ Валерій Зоркін заявив, що «дії від імені Росії [...] були необхідною і неминучою відповіддю на явно незаконні дії київської влади, яка здійснювала переворот, а також на пряму воєнну загрозу безпеці російського населення Криму ісламськими терористами та українськими неонацистами. Росія може вважати ці загрози лише воєнними» [9]. Знову ж таки, будь-які додаткові коментарі навряд чи потрібні. Окрім того, що голова Конституційного суду Російської Федерації у своїх твердженнях асоціює корінне населення Криму — кримських татар — з «ісламським тероризмом».

Важливо відзначити, що сприйняття вигаданої загрози існуванню «народу Криму» серед російських авторів не є одностайним (це не повинно було б дивувати, як і відмінності у вмісті створювати таку загрозу різними авторами). Хоча деякі, зокрема В. Зоркін та А. Капустін, говорять про фізичні загрози, В. Томсінов та В. Толстих зосереджують увагу на культурних аспектах. Наприклад, В. Толстих стверджує, що «відсутність порушень прав людини в Криму, подібних до тих, що мали місце в Косово, не може слугувати підставою для

відмови населенню, що було позбавлене політичної комунікації, у праві на самовизначення» [10]. Згідно з позицією автора, такі події в Україні, як ініціатива скасування закону про регіональні мови, численні випадки знесення пам'ятників Леніну (які, за твердженням автора, є радше національними, ніж політичними символами), антиросійські заклики, а також примусове поширення ідей європейської інтеграції та європейської ідентичності можна розглядати як спробу нав'язати культурні вимоги, які можна подолати лише коштом втрати ідентичності нації¹⁸. На думку цього автора, «масове поширення та систематичність цих подій і підтримка чи схвалення їх новим урядом посилювали загрозу і виправдали відокремлення Криму значною мірою»; той ж автор доходить висновку, що «нав'язування культурних вимог можна кваліфікувати як геноцид, хоч і не у вузькому значенні, визначеному Конвенцією про геноцид [...], а в широкому, як у визначенні Лемкіна»¹⁹. Знову ж таки, додаткові коментарі про правове значення цих надзвичайно примітивних та заполітизованих заяв навряд чи потрібні (наприклад, чому ідентичність кримського народу чи росіян у Криму обов'язково повинна бути пов'язана з Леніном, а не з європейськими цінностями).

Слід також звернути увагу на вражаючу схожість вищезазначених аргументів з тими, які використовував Адольф Гітлер щодо німців у Судетській області: «Все, що я можу сказати цим представникам демократії, те, що це не залишає нас байдужими, ні... якщо ці закатовані створіння не можуть знайти ні справедливості, ні допомоги самі, то вони одержать від нас і те, і інше. [...] Я просто вимагаю припинення гніту трьох мільйонів німців у Чехословаччині і реалізації їх невід'ємного права на самовизначення» [12].

2.2. Роль референдуму і російських Збройних сил

Інша ознака, яку називають в публікаціях російські автори, виправдовуючи «сецесію» Криму та його приєднання до Росії, — це акцентування на важливості референдуму, присвоєння міжнародно-правового значення інституту, який походить від національного права і регулюється на рівні національного законодавства.

Особливо радикальну позицію щодо важливості референдуму висуває В. Томсінов, який ствер-

джує, що «з точки зору сучасної західноєвропейської правової традиції, заснованої на принципі влади народу, *основним правовим підґрунтям для возз'єднання Криму з Росією* [наголос доданий] був референдум від 16 березня 2014 року, який показав справжнє прагнення переважної більшості кримського народу приєднатися до Росії»²⁰. Таким чином, цей автор вважає референдум незалежним та, в принципі, безумовним підґрунтям для відокремлення Криму. Незважаючи на це, з точки зору міжнародного права, найбільш оригінальна позиція, що робить «волю народу» абсолютною, була висловлена в відкритому листі Російської асоціації міжнародного права. Там було сказано, що «доля Криму була вирішена волевиявленням кримського народу та народом його історичної батьківщини — Росії. [...] Масові зустрічі у всіх великих містах Росії на підтримку возз'єднання з Кримом після двадцяти трьох років перерви є своєрідним волевиявленням мультимільйонного народу Росії щодо його історичних прав на Крим»²¹. Ймовірно, ця заява також не потребувала б додаткових коментарів, якби вона не була написана авторитетною академічною інституцією у спосіб, дуже схожий до використаного нацистськими злочинцями в Нюрнберзькому трибуналі при намаганні обґрунтувати анексію Австрії у 1938 році (можна також нагадати, що австрійський аншлюс здійснювався шляхом «референдуму» після того, як країна потрапила під фактичний контроль Німеччини).

У зв'язку з цим варто зачитувати висновок, викладений ще в рішенні Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі від 1 жовтня 1946 року стосовно австрійського аншлюсу: «Перед трибуналом було висунуте твердження, що анексія Австрії була виправдана сильним бажанням

18 Там само. — § 9.

19 Там само. Авторська примітка: Рафаель Лемкін, автор терміну «геноцид», розумів геноцид не лише в умовах масового вбивства осіб, що належать до певної національної групи, але й також як «координований план різних дій, спрямованих на руйнування природних основ життя національних груп з метою знищення самих груп. Цілями такого плану будуть розпад політичних та соціальних інститутів, культури, мови, національних почуттів, релігії та економічного існування національних груп, руйнування особистої безпеки, свободи, здоров'я, гідності та навіть життя людей, що належать до таких груп. Геноцид спрямований проти національної групи як суб'єкта, і конкретні дії, спрямовані проти окремих осіб, не як проти особистості, а як проти членів національної групи» [11].

20 Tomsinov, *supra* note 10. — P. 28.

21 Circular Letter to the Executive Council of the International Law Association, *supra* note 11.

союзу між Австрією і Німеччиною, висловлене у багатьох колах. Стверджувалось, що між цими двома народами багато спільного, що зробило цей союз бажаним; і що в результаті ціль була досягнута без кровопролиття. Ці твердження, навіть якщо вони правдиві, фактично несуттєві, бо факти чітко доводять, що методи, які застосовувались для досягнення цієї цілі, були методами агресора. Вирішальним фактором була воєнна сила Німеччини, готова до використання у випадку зіткнення з будь-яким опором» [13]. Отже, ще Нюрнберзький трибунал продемонстрував справжню цінність аргументів щодо вирішальної ролі референдумів при проведенні анексії іноземних територій.

У тому ж дусі експлуатувалась передбачувана згода на акт агресії, щоб виправдати дії Третього рейху проти Чехословаччини, Данії, Бельгії та Люксембургу; той самий метод також використовував СРСР для окупації та анексії прибалтійських держав [14]. Інший аспект, важливий для розгортання нарративу, сформульованого російськими авторами щодо «возз'єднання Криму з Росією», — це інтерпретація ролі російських збройних сил у Криму. Варто зазначити, що російська міжнародна правова доктрина, як і позиція, подана до Міжнародного Суду ООН у справі про Косово, раніше була послідовною щодо положення, яке впливає з Декларації про принципи міжнародного права. Право на самовизначення повинно здійснюватися «через вільний вибір людей, яких це стосується, без зовнішнього втручання»²². Основним твердженням, яке зараз використовується для обходу цієї норми, є те, що метою російських збройних сил був не вплив на вільне волевиявлення, а створення умов для цього волевиявлення, тобто допомога «народу Криму» у реалізації самовизначення. Як зазначає Георгій Вельямінов, «не було встановлено жодного достовірного факту про будь-який тиск або, тим більше, тиск збройних сил щодо людей, які прийшли на референдум» [15]. За словами В. Томсінова, російські війська були присутні, «щоб захистити народ Криму від насильницьких дій української

22 *Accordance with international law of the unilateral declaration of independence in respect of Kosovo (Request for Advisory Opinion). Written Statement of the Russian Federation [interactive]. 2009-04-16, § 80. — Access mode: <http://www.icj-cij.org/docket/files/141/15628.pdf> [accessed 2016-10-10].*

23 Tolstykh, *supra* note 16, § 11.

24 Там само.

влади або радикальних націоналістів, що позбавляли громадян можливості проведення референдуму» [17]. Можна іронічно припустити, якою могла б бути реакція на аргумент, що в 1938 році в Австрії нацистські збройні сили також прагнули забезпечити плебісцит щодо об'єднання з Німеччиною.

Особливо нетрадиційне тлумачення ролі Росії в Криму розробив В. Толстих. Стверджуючи, що участь Росії не була спрямована на втручання у процес формування волевиявлення кримчан і що, у такий спосіб, дії Росії, які перешкоджали киявському уряду втрутитися в хід подій, не можуть вважатись примусом проти жителів Криму, В. Толстих вказує, що «головна обставина, що виправдовує участь Росії в процесі самовизначення Криму, — це розпад державності України»²³.

Цитуючи ідеї Жана-Жака Руссо, цей автор стверджує, що через переворот, що відбувався в Україні, українська держава розпалася; внаслідок цього був розірваний суспільний договір, а мешканці Криму повернулись у природний стан. З цієї причини «змінилася конфігурація міжнародних відносин: замість російсько-українських відносин виникли відносини між Кримом та новою Україною, між Кримом та Росією, а також між Росією та новою Україною. Дії Росії, які запобігали поширенню юрисдикції нової України на територію Криму, були законними, оскільки вони базувались на згоді населення Криму. Ці дії не можна кваліфікувати як підтримку однієї зі сторін у громадянській війні, адже з моменту розпаду Крим та нова Україна перестали бути частинами однієї держави. За таких обставин додаткові аргументи, надані Росією (запрошення Президента, право на самооборону, гуманітарне втручання), є непотрібними»²⁴. Дійсно, важко знайти більш абсурдну інтерпретацію міжнародного права, яка не має нічого спільного з усталеною концепцією континуїтету (безперервності) держав, згідно з якою держава, як суб'єкт міжнародного права, не може зникнути і не може бути звільнена від своїх зобов'язань внаслідок зміни (навіть неконституційного характеру) її уряду (також презюмується державна безперервність у випадку змін її території чи населення та у випадку іноземної військової окупації)²⁵. Стосовно цього можна також згадати той факт, що у вересні 1939 року. Радянський Союз вдерся до Польщі (приєднавшись до нацистської Німеччини у війні проти Польщі),

виправдовуючи це тим, що польська держава ніби-то перестала існувати²⁶.

Така аргументація, яку наводить В. Толстих, вочевидь, переходить не тільки «межі» міжнародного права. На жаль, слід зазначити, що це не поодинокий випадок. Радше абсурдні або юридично несуттєві аргументи схоже викладені в публікаціях і інших російських вчених з міжнародного права.

2.3. Історичні аргументи

Описана вище аргументація російських авторів (про роль референдуму та збройних сил Росії), яка здебільшого відображає відповідні заяви політиків, мабуть, покликана посилити нарратив щодо самовизначення. Формулювання наступної групи більш складних аргументів, а саме історичних, стосовно начебто історичних прав Росії на територію Криму, переслідує ту ж саму ціль.

Тут ключову роль відіграють аргументи щодо відновлення «історичної справедливості»; сюди належать заяви про неконституційність передачі Криму Українській РСР в 1954 році, а також твердження стосовно історичної приналежності Криму до Росії. Зокрема історичний аргумент був головним у «кримській промові» Путіна від 18 березня 2014 року; його також використав Віталій Чуркін, постійний представник Російської Федерації в ООН, у своєму виступі 27 березня 2014 року на Генеральній Асамблеї ООН: «Історична справедливість перемогла. Протягом століть Крим був невід'ємною частиною нашої країни, у нас спільна історія, культура і, головне, народ. І лише волюнтаристське рішення лідерів СРСР у 1954 році, яким Крим та Севастополь були передані Українській Республіці, хоча і в межах однієї держави, спотворило цей природний стан справ» [17]. Можна пригадати, що у такий же спосіб Третій Рейх обґрунтовував вимогу повернення територій, які відповідно до Версальського мирного договору 1919 року втратила Німеччина.

Варто згадати, як «історичний аргумент» представляє голова Асоціації міжнародного права А. Капустін: «[Історичне виправдання] не можна ігнорувати, коли йдеться про возз'єднання історично об'єднаних націй. Розподіл Росії та Криму був багато в чому штучним, і в процесі розпаду СРСР правове врегулювання територіальних питань було, з історичних причин, незадовільним.

Згодом укладення двосторонніх угод між Російською Федерацією та Україною, а також документи Співдружності Незалежних Держав закріпили лише статус-кво і не розглядали питання про правовий статус деяких оспорюваних територій, а це означає, що на території Співдружності Незалежних Держав є ще деякі невирішені територіальні суперечки та конфлікти»²⁷. У відкритому листі Російської асоціації міжнародного права також вказано, що в результаті «проведення кримського референдуму волевиявлення на користь повернення кримського народу на історичну батьківщину — Росію, було відновлено історичну справедливість, реалізовано історично сформовані правові підстави»²⁸.

Таким чином, як зазначає Борген, спільна історія представлена як чинник, що певною мірою применшує суверенні права України щодо своєї території, тим самим повертаючи нас до часів, коли норми Статуту ООН ще не діяли²⁹. Дійсно, цитовані твердження є не що інше, як повне незнання та цинічне заперечення таких усталених принципів сучасного міжнародного права, як повага до територіальної цілісності держав та недоторканості їхніх кордонів, а також принципу *uti possidetis juris*, що застосовується при делімітації кордонів новостворених держав. Ці заяви також представляють «справді інноваційний» підхід до договорів про делімітацію кордонів, що робить їх просто беззмстовними.

У той же час роботи деяких російських фахівців з міжнародного права містять ще амбітніше застосування історичної аргументації. Олександр Саленко стверджує, що Біловезькі угоди³⁰ [18] про припинення існування СРСР порушили волю народу Росії щодо збереження СРСР у формі відновленої федерації, що була висловлена під час референдуму Радянського Союзу від 17 березня 1991 року. Крім того, той же автор стверджує, що президент СРСР Михайло Горбачов та інші учасники Новоогарьовського процесу, які 23 квітня 1991 року підписали договір між центральним ке-

25 See: Marek, K. *Identity and Continuity of States in Public International Law*. Geneva: Librairie E. Droz, 1954. — P. 15–126, 551–587; Crawford, J. *The Creation of States in International Law*. Oxford: Clarendon Press, 1979. — P. 403–420.

26 Marek, *supra* note 29. — P. 148–149.

27 Kapustin, *supra* note 12, p. 113.

28 *Circular Letter to the Executive Council of the International Law Association*, *supra* note 11.

29 Borgen, *supra* note 9, p. 255.

рівництвом СРСР і дев'ятьма союзними республіками (цей договір повинен був перетворити Радянський Союз на федерацію незалежних держав), свідомо порушили фундаментальні конституційні норми СРСР, оскільки результати референдуму СРСР від 17 березня 1991 року були обов'язковими для всіх союзних республік, включаючи ті шість (Литва, Латвія, Естонія, Грузія, Вірменія та Молдова), які бойкотували референдум³¹.

Очевидно, що аргументи, спрямовані на оцінку законності розпаду СРСР, мають потенційно значно ширшу сферу застосування, ніж обґрунтування анексії Криму. Фактично, О. Саленко стверджує, що президент СРСР Михайло Горбачов незаконно визнав незалежність «самопроголошених прибалтійських республік» (Литва, Латвія та Естонія), оскільки жодна з цих трьох республік не виконувала законодавчих вимог СРСР «щодо порядку вирішення питань виходу союзної республіки зі складу СРСР» від 3 квітня 1990 року³². Можна іронічно зазначити, що у такий спосіб О. Саленко готує ідеологічну основу для спроб відновити усю радянську імперію. Знову ж таки, шкода, але навряд чи можна знайти у його твердженнях хоча б якісь правові аргументи чи хоча б основу міжнародного права.

2.4. «Провал державності» України

Окрім історичного реваншизму, важливу роль у аргументації російських авторів, що виправдовують анексію Криму, відіграють ідеї оспорювання статусу України як суверенної держави. Взяття під сумнів української державності ґрунтується на аргументах, що вказують на неконституційність уявного перевороту (Револуція гідності), а також на те, як західні держави начебто впливають на

30 Біловезькі угоди — це договір, підписаний Президентом РСФСР Борисом Єльциним, Президентом України Леонідом Кравчуком і Головою Парламенту Білорусі Станіславом Шушкевичем. Договір засвідчив, що «СРСР як суб'єкт міжнародного права і геополітичної дійсності припиняє своє існування» і утворив на його місці Співдружність Незалежних Держав.

31 Там само. — Р. 156. О. Саленко, опираючись на позицію Третякова, стверджує, що «референдум СРСР від 17.03.1991 р. став індикатором того, що ті союзні республіки, що прагнуть до незалежності від» радянського імперіалізму «мали на меті створити свою» мікроімперію «і, отримавши [...] свободу для їхніх націй, не хочуть навіть трохи віддавати цю свободу іншим народам, що живуть на територіях цих держав».

32 Там само. — Р. 156–157.

33 Tomsinov, supra note 10. — Р. 30.

34 Borgen, supra note 9. — Р. 261–262, 273.

новий український уряд. За словами В. Томсінова, однією з особливостей, що визначають специфіку кримського відокремлення, є те, що «возз'єднання Криму з Росією відбулося в основному внаслідок усвідомлення народом Криму, що періодичні державні перевороти, [...] нездатність урядів, що змінювалися, забезпечити рівномірний економічний розвиток та природні умови для нормальної життєдіяльності людини не є випадковими: вони вказують не на тимчасові нездужання українського суспільства та його політичної і правової свідомості, а на його постійні вади, що перешкоджають виникненню нормальної самостійної української державності. Неспроможність українського суспільства створити повноцінну державу, здатну забезпечити життєво важливі умови для нормальної життєдіяльності всіх її громадян [...] є ще однією причиною для відокремлення Криму від України та возз'єднання його з Росією»³³.

Спроби принизити українську державу, заперечуючи її суверенність, також очевидні, коли описується ситуація в Україні після анексії Криму. Оскільки після проведення виборів в Україні у жовтні 2014 року неможливо було опиратися на аргумент про неконституційність уряду, ця аргументація змінилася поглядами про начебто підлеглий статус України. Такий погляд представлений доволі радикально, наприклад, у монографії В. Томсінова:

«Небажання керівництва США та Європейського Союзу, а також українських правлячих груп, цілком залежних від США та ЄС, вирішити питання про належність Криму шляхом переговорів [...] залишає єдиний реально можливий засіб вирішення цієї дискусії, а саме повний розпад існуючої української держави та її ліквідацію як суб'єкта міжнародного права [підкреслено В. Томсіновим]. Така можливість звільнення відносин Росії з західними державами від тягаря кримської проблеми цілком застосовна на практиці, головним чином, в результаті посилення руйнівних процесів в українській державі. Ці процеси мають об'єктивний характер і не можуть бути зупинені за допомогою жодних зовнішніх сил.

В результаті, Україна безумовно стала підкорятися провладним західним групам, насамперед США, і, в принципі, втратила навіть той незначний ступінь незалежності своєї держави, який був їй наданий після розпаду Радянського Союзу. Рішення, які насамперед важливі та необхідні для

української держави, приймаються не в Україні. Українська влада, включаючи Президента та Прем'єр-Міністра, є просто агентами іноземної волі, виконавцями рішень, прийнятих керівництвом США та Європейського Союзу.

Особлива слабкість сучасної української держави робить її правлячу еліту [...] абсолютно не ефективною у ролі агента західної політики [...]. Саме ця обставина не дозволяє Заходу запобігти остаточному занепаду української держави» [20].

Тут корисно ще раз звернутись до ідей, висловлених Борґеном, а саме, що суверенітет у російській риторичі «стає ефемерним» і перетворю-

ВИСНОВКИ

Що можна дізнатись з вищеописаної аргументації російських авторів, що виправдовують анексію Криму? Можливо, головним висновком буде те, що ця аргументація ще раз демонструє нам специфіку російського сприйняття міжнародного права, яка відрізняється від загальноприйнятого на Заході [21]. Це специфічне розуміння міжнародного права як засобу російської політики відображає ідею, що Росія, як сильна держава, має право на регіонально-історичний «більший простір»; Росія нібито переслідує унікальну «російську ідею» і тому має також право стежити та пильнувати за своїми сусідами³⁵. Очевидно, відповідно до такого способу сприйняття міжнародного права, такі держави як Україна можуть існувати лише за умови, що вони підпорядковані Росії, і Росія має право вимагати будь-яку територію, яка входила до складу колишнього СРСР.

Аналіз того, як маніпулюють міжнародно-правовими поняттями при формулюванні наративу «возз'єднання», також доводить, що для цих маніпуляцій немає меж для створення альтернативної псевдо-правової реальності, яка слугувала б обґрунтуванню так званого возз'єднання Криму з Росією. Усі засоби вважаються прийнятними для досягнення цієї мети: можна розмивати межі між міжнародним та національним правом, а також між правом та політикою взагалі, можна використовувати завідомо абсурдні аргументи та принизливі висловлювання щодо всього сусіднього народу, що нагадують мову ворожнечі. Як зазначав Борґен, «Росія створює ревізіоністську концепцію міжнародного права для обслуговування своїх зовнішньополітичних потреб»³⁶. Тому,

ється з основної цінності, захищеної міжнародним правом, на просто факт, який може або не може діяти за певних обставин. У той же час визначення самого суверенітету змінюється таким чином, що посилює масштаби російського суверенітету, мінімізуючи при цьому суверенітет пострадянських держав («близьке зарубіжжя») ³⁴. У такий спосіб усі народи, які обрали незалежність від російського панування, зображені як несамотійні та як такі, що заслуговують зникнути з карти світу. Навряд чи можна додати щось до такої абсурдної концепції, яка не має жодних правових витоків.

шкода, але слід зробити висновок, що сучасне російське міжнародне право як наука стало політичним інструментом, тобто воно навряд чи сприймається як наука взагалі. Воно радше продовжує сумну традицію колишньої радянської правової науки — рабську покірність правлячому режиму.

У підсумку необхідно також підкреслити, що всі елементи наративу «возз'єднання» ідеально вписуються в ширшу політичну концепцію «російського світу» («русский мир»), розроблену з метою виправдання дій у так званому «близькому зарубіжжі». «Російський світ» не є етнічним, але охоплює радянську спадщину та російськомовний світ. Одним з ключових елементів цієї концепції є право Росії захищати групи, що належать до «російського світу», в країнах, що знаходяться за межами власних кордонів Росії. Таке право поширюється і на суб'єктів за кордоном, перелічених В. Путіним: «співвітчизники [соотечественники], росіяни [русские люди] і представники інших народів, які вважають, що вони є частиною широкого російського світу» [22]. Враховуючи той факт, що захист може включати весь спектр доступних засобів, від політичних та економічних до військових, ця концепція служить важливим інструментом для російських геополітичних амбіцій. Як зазначала Марлен Ларуель, «концепція «російського світу» пропонує особливо потужний репертуар: це і геополітичні фантазії, і розмите розуміння карти світу, на якій різноманітні регіони світу та їхні зв'язки з Росією можуть бути сформульовані вкрай розмито. Така розмитість є структурною

35 Там само.

36 Borgen, supra note 9. — Р. 279.

для концепції і дозволяє її інтерпретувати в декількох контекстах. По-перше, вона слугує виправданням для права Росії (на її думку) контролювати еволюцію своїх сусідів та, коли вона вважає за потрібне, для інтервенційної політики. По-друге, таке обґрунтування дозволяє Росії відновити зв'язок з дорадянським та радянським минулим через примирення з російськими діаспорами за кордоном. Нарешті, це критичний інструмент для Росії, щоб представляти себе на міжнародній арені та просувати власний голос у світі» [23].

Важливо звернути увагу на явну схожість сутності цього вчення, сформульованого російськими юристами, зокрема «возз'єднання», з наступними твердженнями: «1. Ми вимагаємо об'єднання усіх німців у Великій Німеччині на основі принципу самовизначення всіх народів. 2. Ми вимагаємо, щоб німецький народ мав права, рівні з правами інших народів; і щоб мирні договори Версаля та Сен-Жермена були скасовані» [24]. Так,

це правда, ці твердження є першими двома пунктами Програми Націонал-Соціалістичної робітничої партії Німеччини, організації, яка була визнана злочинною Нюрнберзьким трибуналом. Тому не дивно, що наратив російського «возз'єднання» настільки близький до нацистської ідеології і фактично використовує аргументи, співзвучні з тими, що були представлені нацистськими злочинцями під час Нюрнберзького процесу.

І, нарешті, автор цієї статті переконаний, що уроки Другої світової війни не були адекватно вивчені, якщо такі поняття, як «російський світ» чи проаналізований наратив «возз'єднання», все ще живі. Вони не можуть бути вивчені, доки ми не будемо називати речі своїми справжніми іменами. Дозвольте мені закінчити цю статтю іронічним риторичним запитанням: чи Росія насправді виграла війну проти нацизму, чи вона зрештою програла її?

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Leonaitė, E., Žalimas, D. *The Annexation of Crimea and Attempts to Justify It in the Context of International Law*. *Lithuanian Annual Strategic Review*, 2015–2016. — 2016. — Vol. 14. — P. 14–22.
- The United Nations General Assembly Resolution 3314 (XXIX), Definition of Aggression [interactive]*. 1974 12–14, A/RES/29/3314. — Access mode: <<http://www.un-documents.net/a29r3314.htm>>. See Article 3(a), (c), (e), (g)
- Tiefenbrun, S. *Semiotic Definition of 'Lawfare'*. *Case Western Reserve Journal of International Law [interactive]*. — 2011. — Vol. 43. — Access mode: <http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1866448>.
- Borgen, Ch. *Law, Rhetoric, Strategy: Russia and Self-Determination Before and After Crimea*. *U.S. Naval War College International Law Studies [interactive]*. — 2015. — Vol. 91. — P. 277. — Access mode: <<http://stockton.usnwc.edu/ils/vol91/iss1/7/>>
- Tomsinov, A. V. *'Krymskoe pravo' ili Juridicheskie osnovanija vossoedinenija Kryma s Rossiej [Crimean Law' or Legal Grounds for the Reunification of the Crimea with Russia]*. — *Vestnik Moskovskogo universiteta*. — Pravo. — 2014, 11 : 26.
- Kapustin, A. *Circular Letter to the Executive Council of the International Law Association [interactive]*. — 2014. — Access mode: <<http://www.ilarb.ru/html/news/2014/5062014.pdf>> [accessed 2016-10-10]
- Kapustin, A. *Crimea's Self-Determination in the Light of Contemporary International Law*. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law*. — 2015. — 75 (1) : 111.
- Tolstykh, V. *Three Ideas of Self-Determination in International Law and the Reunification of Crimea with Russia*. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law*. — 2015. — 75 (1) : 135.
- Zorkin, V. *Civilization of law and development of Russia*. *Petersburg: St. Petersburg International Legal Forum*. — 2015. — P. 264.
- Tolstykh, V. L. *Vossoedinenie Kryma s Rossiej: pravovye kvalifikacii [The Reunification of Crimea with Russia: the Legal Qualifications]*. *Evrazijskij juridicheskij zhurnal [interactive]*. 2014, 5(72), § 8. — Access mode: <http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=6186%3A2014-06-25-08-34-35&catid=442%3A2014-06-25-08-30-09&showall=1> [accessed 2016-11-25]
- Lemkin, R. *Axis Rule in Occupied Europe*. *Clark, New Jersey: The Lawbook Exchange Ltd*. — 2005. — P. 79.
- Hitler, A. *Closing speech at the National-Socialist party congress in Nuremberg [transcript of the speech in English] [interactive]*. 1938-09-12. — Access mode: <<http://der-fuehrer.org/reden/english/38-09-12.htm>>
- The 1946 October 1 Judgement of the International Military Tribunal [interactive]*. 1946-10-01, 31 (427) [accessed 2016-11-26]. — Access mode: <http://crimeofaggression.info/documents/6/1946_Nuremberg_Judgement.pdf> [accessed 2017-01-17]
- Žalimas, D. *The International Legal Status of Lithuania and its Resistance to the Soviet Union*. In Korzeniewska K. et al., eds., *Lithuanians and Poles against Communism after 1956. Parallel Ways to Freedom?* — Vilnius. — 2015. — P. 351–353.
- Veljaminov, G. M. *Vossoedinenie Kryma s Rossiej: Pravovoj rakurs [The Reunification of Crimea with Russia: the Legal Perspective] [interactive]*. 2014-04-24. — Access mode: <http://www.igpran.ru/articles/3556/>
- Tomsinov, V. A. *Mezhdunarodnoe pravo s tochki zrenija vossoedinenija Kryma s Rossiej [International law from the Perspective of the Reunification of the Crimea with Russia]*. — *Zakonodatelstvo*. — 2014, 7: 19.
- Churkin, V. *Speech by Russia's Permanent Representative to the United Nations Vitaly Churkin at the session of the UN General Assembly [interactive]*. New York, 2014-03-27. — Access mode: <<http://russian-embassy.org/en/?p=1060>> [accessed 2016-10-10].
- Soglashenija o sozdanii Sodruzhestva nezavisimyh gosudarstv [the Agreement establishing the Commonwealth of Independent States] (also known as Belovezhskie soglashenija [the Belavezha Accords]) [interactive]*. Minsk, 1991-12-08. — Access mode: <<http://rusarchives.ru/statehood/10-12-soglashenie-sng.shtml>> [accessed 2016-11-25]
- Salenko, A. *Legal Aspects of the Dissolution of the Soviet Union in 1991 and Its Implications for the Reunification of Crimea with Russia in 2014*. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht. Heidelberg Journal of International Law*. — 2015. — 75 (1): 158–159.
- Tomsinov, V. A. *'Krymskoe pravo' ili Juridicheskie osnovanija vossoedinenija Kryma s Rossiej [Crimean Law' or the Legal Basis for the Reunification of Crimean with Russia]*. — Moskva: Zercalo. — 2015. — P. 118–119.
- Mälksoo, L. *Russian Approaches to International Law*. Oxford: Oxford University Press. — 2015. — P. 192.
- Socor, V. *Putin Inflates 'Russian World' Identity, Claims Protection Rights*. *Eurasia Daily Monitor [interactive]*. 2014-07-02, vol. 11, issue 120. — Access mode: <http://www.jamestown.org/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=42579&no_cache=1#Vo5US_mLSUk> [accessed 2016-11-25]
- Laruelle, M. *The 'Russian World'. Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*. *Centre of Global Interests*. — 2015. — P. 1.
- Program of the National Socialist German Workers' Party. The Avalon Project of the Yale Law School, Lillian Goldman Law Library [interactive]*. New Haven, 2008. — Access mode: <<http://avalon.law.yale.edu/imt/nsdappro.asp>> [accessed on 2016-12-04]